

ประเพณีกวนข้าวมธุปายาสยาคุ : ประเพณีเดือนสาม

เปรมจิต ชนะวงศ์

ประเพณีกวนข้าวมธุปายาสยาคุ เป็นประเพณีบุญทานที่ยังประโยชน์ให้แก่ผู้ปฏิบัติ เป็นมรดกที่บรรพบุรุษรักษามาเป็นเวลานานหลายชั่วอายุคน

กำหนดวัน

ประเพณีกวนข้าวมธุปายาสยาคุกระทำในวันขึ้น ๑๓ ค่ำ และขึ้น ๑๔ ค่ำ เดือน ๓

ที่มาของประเพณีกวนข้าวมธุปายาสยาคุ

ประเพณีกวนข้าวมธุปายาสยาคุเป็นประเพณีที่เกิดจากความเชื่อในศาสนาพราหมณ์ เมื่อพุทธศาสนาอุบัติขึ้น ได้มีพราหมณ์เป็นจำนวนมากเปลี่ยนจากการนับถือศาสนาพราหมณ์มาถือศาสนาพุทธ พราหมณ์เหล่านั้นได้นำเอาพิธีการต่างๆ ที่เคยปฏิบัติตามปฏิบัติต่อไป พระพุทธเจ้าทรงเห็นว่าพิธีการทางศาสนาพราหมณ์บางพิธีทำให้ผู้ปฏิบัติเกิดความศรัทธาในความดี และเป็นการบำรุงกำลังใจ จึงไม่ทรงห้ามการปฏิบัติเหล่านั้น

ที่มาของประเพณีกวนข้าวมธุปายาสยาคุ ได้มีผู้สันนิษฐานไว้ ๒ แนวดังนี้

แนวที่ ๑ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงกล่าวไว้ในหนังสือพระราชพิธีสิบสองเดือนว่า ประเพณีกวนข้าวมธุปายาสยาคุมีปรากฏอยู่ในพระกัมภีร์ธรรมบทแห่งหนึ่ง และในกัมภีร์มโนลพบุรีอีกแห่งหนึ่ง ทั้งสองกัมภีร์มีเนื้อความตรงกันว่า พระพุทธองค์ได้ทรงแสดงบุรพชาติของอัญญาโกณฑัญญะ ผู้ซึ่งมีความประสงค์อย่างแรงกล้าและแน่วแน่ที่จะศึกษาธรรมเพื่อให้บรรลุพระอรหันต์ก่อนผู้อื่นให้พระภิกษุฟังว่า เมื่อพระพุทธอุบัติอุบัติขึ้นในโลก มีกษัตริย์สองคนพี่น้อง คนพี่ชื่อนันทกาฬ คนน้องชื่อจตุลภาพ ทั้งสองคนทำนาข้าวสาธลิไนแปลงเดียวกัน เมื่อข้าวกำลังจะออกรวงหรือข้าวกำลังตั้งท้อง จตุลภาพได้เอาท้องข้าวมากินก็รู้ว่า มีรสหวานอร่อยมาก ก็คิดจะเอาข้าวนั้นไปถวายพระภิกษุ จึงไปบอกพี่ชาย แต่พี่ชายไม่

เห็นด้วยโดยอ้างว่าไม่มีใครเคยทำ และทำไปก็คงจะสูญเสียชีวิตไปเปล่า ๆ แต่จุลกภาพก็รับไว้ อยู่ทุกวันจนมหากาฬไม่พอใจ ในที่สุดจึงได้ตกลงแบ่งนาออกเป็น ๒ ส่วนเท่า ๆ กัน จุลกาฬ ได้ให้ชาวบ้านช่วยกันเก็บข้าวของตนซึ่งกำลังตั้งท้องแล้วเอาไปฝากออก นำข้าวนั้นไปต้มด้วย นมสด ผสมเนยใส น้ำมัน น้ำตาลกรวด แล้วนำไปถวายพระพุทธรองค์และพระสาวก โดย อธิษฐานว่าผลทานนี้จงเป็นเครื่องชี้ให้เห็นบรรลุนิเวศก่อนคนทั้งปวง เมื่อจุลกภาพทำ ทานแล้วกลับไปดูนา ในนาเต็มไปด้วยข้าวสาลีก็มีความยินดียิ่ง หลังจากนั้นจุลกภาพก็ได้ทำบุญ ในวาระต่าง ๆ อีกรวม ๙ ครั้ง จุลกาฬซึ่งมาเป็นพระอัญญาโกณฑัญญะ ก็ทำทานและมีความ มุ่งมั่นเช่นเดิมมาโดยตลอด จนในที่สุดได้บรรลุนิเวศก่อนพระสาวกทั้งปวง

จากพระกัมภีร์ทั้งสองกัมภีร์ที่กล่าวมา จึงนำสันนิษฐานได้ว่าประเพณีกวนข้าว มธุปายาสยุค กงเกิดขึ้นเนื่องมาจากอรรถกถาที่กล่าวมา

แนวที่ ๒ จากความเชื่อของชาวนครศรีธรรมราช ซึ่งเป็นความเชื่อที่มาจาก พระพุทธศาสนา และเป็นความเชื่อที่สอดคล้องกับพุทธประวัติ ตอนที่นางสุชาดาถวายข้าว มธุปายาสก่อนอภิสมโพธิกาล ดังปรากฏในพุทธประวัติเล่ม ๑ ปริมาณ ปริเฉทที่ ๕ ดังนี้

“ในเช้าวันนั้นนางสุชาดาบุตรีกฎุมพินายใหญ่แห่งชาวบ้านเสนานิคม ณ ตำบลอรุเวลา บรรณานจะทำการบวงสรวงเทวดา หุงข้าวมธุปายาสคือข้าวสุก หุงด้วยนมโคล้วน เสร็จแล้วจัดลงในถาดทองนำไปที่โพธิพฤกษ์เห็นพระมหาบุรุษนั่งอยู่ สำคัญว่าเทวดาจึงน้อมข้าวปายาสเข้าไปถวาย ในเวลานั้นบาตรของพระองค์เผอิญอันครุณหาย พระองค์จึงทรงรับปายาสนั้นทั้งถาดด้วยพระหัตถ์ แล้วทอดพระเนตรแลดูนาง นางทราบพระอาการจึงทูลถวายทั้งถาดแล้วกลับไป พระมหาบุรุษทรง ถวายถาดข้าวปายาสเสด็จไปสู่ท่าแห่งแม่น้ำเนรัญชรา สรงแล้วเสวยข้าวปายาสหมดแล้วทรงลอยถาด เสียในกระแสน้ำ”

หลังจากที่พระองค์เสวยข้าวมธุปายาสของนางสุชาดาแล้วก็ทรงบรรลุนิเวศโพธิญาณ ในคืนนั้น ด้วยเหตุนี้ชาวพุทธโดยทั่วไปในเมืองนครศรีธรรมราชจึงเชื่อกันว่า ข้าวมธุปายาส เป็นสิ่งที่ส่งผลให้พระพุทธรองค์ทรงตรัสรู้ จึงเห็นว่าข้าวมธุปายาสเป็นของดีของวิเศษที่สามารถ บันดาลความสำเร็จให้เกิดขึ้นได้ เพราะเมื่อพระพุทธรองค์เสวยข้าวมธุปายาสแล้วทำให้พระองค์ เห็นแจ้งธรรม แสดงว่าข้าวมธุปายาสช่วยเพิ่มพูนพลังและก่อให้เกิดสติปัญญา สมองแจ่มใส จึงเห็นข้าวมธุปายาสเป็นประคุยาขานานวิเศษ

จากข้อสันนิษฐานทั้งสองแนวที่กล่าวมานี้ จะเห็นได้ว่าเจตนาของผู้ปฏิบัติพิธีคือการทำทาน เมื่อปฏิบัติแล้วจิตใจของผู้ปฏิบัติก็ปลอดโปร่ง เพราะเชื่อว่าเมื่อปฏิบัติทานโดยการถวายข้าวมธุปายาสแล้วจะได้านิสงส์ และนำมาซึ่งความสำเร็จตามที่ตนปรารถนาได้

ตามความเชื่อที่กล่าวมาประเพณี กวนมธุปายาสยาคู จึงเป็นประเพณีที่ชาวนครศรีธรรมราชปฏิบัติสืบต่อกันมาอย่างแน่นแฟ้น แต่เนื่องจากประเพณีนี้ได้ปฏิบัติติดต่อกันมาเป็นเวลานาน เมื่อเวลาผ่านไป ๆ ก็อาจมีข้อปฏิบัติปลีกย่อยแตกต่างกันไปจากเดิมบ้าง

ประเพณีกวนมธุปายาสยาคู แต่เดิมมักกระทำในเดือน ๖ และเดือน ๑๐ และผู้กวนคือผู้หญิงพรหมณ์หรือเชื้อพระวงศ์ ผู้หญิงพรหมจารี แต่ต่อมาก็ไม่ได้นับถือในเรื่องนี้กันนัก ปัจจุบันการกวนมธุปายาสยาคูชาวเมืองมักจะหาเครื่องปรุงมารวมกันกวนที่วัด แทนการกวนตามบ้านเรือนของแต่ละคน

ประเพณีกวนมธุปายาสยาคูนี้บางที่เรียกว่า “ยาคู” หรือ “ยาโค” วัดที่จัดให้มีประเพณีนี้เป็นประจำทุกปี คือวัดชายนา ตำบลนา อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช

พิธีกรรม

ก. การเตรียมการ

เมื่อถึงวันขึ้น ๑๒ ค่ำ เดือน ๓ ชาวบ้านชาวมืองก็จะเตรียมข้าวของและเครื่องปรุงสำหรับกวนมธุปายาสไว้ให้พร้อม เครื่องปรุงที่ใช้ส่วนใหญ่เป็นสิ่งที่หาได้ตามสภาพท้องถิ่น และฤดูกาลของพืชผลเป็นสำคัญ การกวนมธุปายาสยาคูของวัดชายนามีเครื่องปรุงประมาณ ๕๐-๖๐ ชนิด ดังนี้

๑. น้านมข้าว ซึ่งเป็นเครื่องปรุงสำคัญที่สุดในการกวนมธุปายาสยาคูจะขาดไม่ได้เลย น้านมข้าวได้มาจากข้าวที่รวงยังไม่แก่ กำลังมีน้านม น้าข้าวนี้มาค้ำทิ้งเปลือกแล้วคั้นเอาเฉพาะน้าขาว ๆ ซึ่งเรียกว่า น้านมข้าว

๒. นม

๓. กล้วย

๔. เผือก

๕. มัน

๖. สาकुวิลาต

๗. ชนุน

๘. มังคุด	๙. ละมุด
๑๐. พักทอง	๑๑. มะละกอก
๑๒. ทุเรียนสด	๑๓. ทุเรียนกวน
๑๔. ข้าวโพด	๑๕. มะขุม
๑๖. องุ่น	๑๗. อินทผลัม
๑๘. พุทรา	๑๘. ส้ม
๒๐. ถั่วลิสงคั่ว	๒๑. ข้าวฟ่าง
๒๒. จำปาตะ	๒๓. ข้าวอ่อน (ท้องข้าว)
๒๔. น้ำตาลทราย	๒๕. น้ำตาลกรวด
๒๖. น้ำตาลขันทสกร	๒๗. แป้งข้าวเจ้า
๒๘. แป้งข้าวเหนียว	๒๘. แป้งมันสำปะหลัง
๓๐. แป้งหมี่	๓๑. น้ำมันรำ
๓๒. น้ำมันมะพร้าว	๓๓. น้ำมันบัว
๓๔. หอม	๓๔. กระเทียมเจียว
๓๖. น้ำมันงา	๓๗. ข้าวโพดอ่อน (เฉพาะเมล็ดคั้นลงเจียว)
๓๘. ขนมหอง	๓๘. ขนมหล
๔๐. ข้าวคอก	๔๑. ข้าวเม่า
๔๒. น้ำมัน	๔๓. กะทิ
๔๔. ผักชี	๔๕. ราชัญห
	(ยกเว้นราคาเพราะมีกลิ่นฉุนมาก)
๔๖. ลูกจัน	๔๗. ดอกจัน
๔๘. พริกไทย	๔๘. พริกไทยอ่อน
๕๐. ลูกกระวาน	๕๑. กานพลู
๕๒. อบเชย	๕๓. ชะเอม
๕๔. โกรฐทั้งห้า	๕๕. คีปัสเชือก
๕๖. ขิงแห้ง	๕๗. หัวปราะ
๕๘. หัวกระชาย	๕๘. ใบยี่ถ

เครื่องปรุงเหล่านี้จะต้องปอกหรือหั่นตามความต้องการ และล้างให้สะอาดเป็นสำคัญนอกจากจะเตรียมเครื่องปรุงแล้วจะต้องเตรียมภาชนะขนาดใหญ่ อาจเป็นคุ่มหรือโถงก็ได้ กะทะ ไม้พายสำหรับกวน รวมทั้งภาชนะที่จะบรรจุมธุปายาสยาคูสำหรับส่งไปยังวัดต่าง ๆ ด้วย

ข. ประกอบพิธี

พิธีกวนมธุปายาสยาคูเริ่มขึ้นในวันขึ้น ๑๓ ค่ำ และวันขึ้น ๑๔ ค่ำ เดือนสาม พิธีกวนกระทำโดยการนำน้ำมันข้าวกับกะทิใส่ลงในภาชนะขนาดใหญ่ อาจเป็นคุ่มหรือโถงตามที่เตรียมไว้ ใส่น้ำตาลและเครื่องปรุงต่าง ๆ จนครบยกเว้นราและโกฐ บดละเอียดไว้โรยเมื่อกวนเสร็จแล้ว เมื่อใส่เครื่องปรุงครบแล้วก็คลุกเคล้าให้เข้ากันให้ดี ต่อจากนั้นก็แบ่งไปใส่กะทะที่ตั้งเตรียมไว้บนเตา (อาจใช้หลาย ๆ เตาเพื่อจะได้กวนไปพร้อม ๆ กัน) กวนไปเรื่อย ๆ จนแห้งและหนัก เมื่อแห้งและหนักแล้วอาจเติมน้ำมันพืชลงไปเพื่อความสะดวกในการกวน หลังจากนั้นกวนต่อไปอีกจนได้ที่จึงโรยรา โกรฐ และเครื่องยาทั้งหลายที่บดไว้อย่างละเอียด ก็เป็นอันเสร็จงานได้มธุปายาสยาคูตามต้องการ ซึ่งอาจใช้เวลา ๑ หรือ ๒ วัน เมื่อต้มมธุปายาสยาคูขึ้นจากกะทะแล้ว มักจะมีการกวนยาบางชนิดต่อไป เช่น ยาแก้เซ็ดแก้เมื่อย และยาแก้เหน็บชา เป็นต้น

เมื่อได้มธุปายาสที่เสร็จเรียบร้อยแล้ว ก็นำไปถวายพระภายในวัด ต่อจากนั้นก็แจกญาติโยมทั้งหลายที่มาร่วมในพิธี ส่วนมธุปายาสที่เหลือก็จัดบรรจุกระป๋องหรือภาชนะที่เตรียมไว้ส่งไปยังวัดต่าง ๆ เกือบทั่วประเทศ เนื่องจากถือว่ามธุปายาสยาคูเป็นอาหารที่กินแล้วก่อให้เกิดสิริมงคล บันดาลให้ประสบความสำเร็จได้